

Helt afgørende er det dog, at bogens resultater åbenbart er gode, og at der tilmed lægges oplysninger frem, som ikke kendes andet steds fra. Åbenbart er det Birthe Weiss, der er kilden. Hovedresultatet, forklaringerne på, hvorfor og hvordan formandsskiftet fandt sted, vil uden tvivl blive stående og dermed også selve bogen.

Bemærkningen – at bogen vil blive stående – gælder i endnu højere grad Bettina Heltbergs *Hvor der handles. Erindringsbilleder* (Gyldendal, 1996), som ikke skal anmeldes. Dens litterære kvaliteter er høje og vidner om fine menneskelige værdier. Når den skal nævnes her, er det, fordi den, hvis man vil studere formandsopgøret og dets hovedpersoner, da vil være et centralt kildekrift. Vigtige oplysninger, men i den forbindelse ikke mange, gives også i *Niels Helveg Petersen – manden og magten* (Aschehoug, 1996), skrevet af journalisterne Michael Kristiansen og Thomas Larsen, der beretter om Helvegs og Nyrups samtaler om et eventuelt formandsskifte, samtaler før emnet blev drøftet for alvor i Socialdemokratiet. Om formandsskiftet er der derimod ikke nyt i Erik Meier Carlsen: *Konger uden land* (Aschehoug, 1996), der mere sigter på gennem dens hovedpersoner

Svend Auken, Ritt Bjerregaard og Uffe Ellemann at vise, hvordan politik er blevet en sag, der præges af enkeltpersoner og enkeltsager, men samtidig styres af centrale embedsmænd.

Enkeltsagerne som politiske fænomener præger også alle de ovenfor nævnte bøger. Der er en tendens til, at man viger uden om at sætte sagerne i bredere historisk perspektiv. Man forsøger ikke at spørge: Har vi set det her før? Er det noget, der er specifikt dansk? Man tror, at interne konflikter var ukendt før vor tid, det til trods for, at de også kendtes tidligere og kunne være meget bitre, men måske ikke i den grad åbenbare for brede kredse. Personfikseringen har været fremherskende siden folkestyrets første årtier. Vi har værker med biografier af datidens politikere; nogle mere sobre end andre. Det er lige fra Vilh. Topsøes fine (men for kendere meget spidse) *Politiske Portræstudier* (1878) og H. Wulffs meget håndfaste og ikke særlig afdæmpede *Den danske Rigsdag* (1882) til Bransagers og Gunner Fog-Petersens bøger fra henholdsvis 1901 og 1938. Var det ikke også en næsten hel amerikansk personfiksering, når de unge piger i 1880'erne gik med hovedtørklæder med billeder af tidens venstreførere?

Vagn Dybdahl

REGIONAL- OG LOKALHISTORIE

Sidsel Eriksen: *Stationsbyens samfund. Folk og foreninger i Grindsted 1880-1940*. (Overgaard Bøger, Grindsted, 1996). 431 s., 275 kr.

Henrik Zip Sane: *Stationsbyborgeren... En skabelsesberetning – Farum 1900-1920*. (Studierækken fra Fa-

rums Arkiver & Museer). (Farums Arkiver & Museer, 1996). 568 s.

To bøger om to danske stationsbyer, vidt forskellige bortset fra, at de begge to er temmelig lange.

Længst er Henrik Zip Sanes bog om

Farum. 523 sider tekst og noter. Det er for meget. Så meget skete der simpelt hen ikke i Farum i de 20 år af byens historie, som bogen dækker, og forfatteren når da også kun op på det høje side-tal ved at fortælle de samme ting flere gange og ledsage dem med almene betragtninger, som jævnt er for langtrukne og ofte overflødige. F.eks. bruges der 7 linjer (s. 220) på at forklare, at en stor del af en virksomheds succes både nu og i gamle dage består af, at bestyrelse og daglig ledelse er i indbyrdes forståelse, hvilket i Slangerupbanens tilfælde betød, at såvel bestyrelse som ledelse ønskede, at den skulle give så stort et overskud som muligt. Bogen ville have vundet meget ved at blive forkortet til det halve.

Bogen ville også have vundet ved at blive relateret til stationsbyudviklingen i resten af landet. Farum er i den sammenhæng interessant ved at ligge så tæt på København, at det får indflydelse på byens udvikling. F.eks. betød det, at gartnerierhvervet vejede meget tungere i omegnens landbrugsstruktur, end det gjorde andetsteds. Nærheden til København og det københavnske marked nævnes nogle steder i forbifarten, men inddrages ikke i undersøgelsen. Det hænger formentlig sammen med, at forfatteren ikke mener, at der kan drives komparativ stationsbyforskning. Han henviser (s. 43) til, at det er umuligt at finde så meget som to stationsbyer, hvor udviklingen er helt ens, og han afviser (s. 26) Niels Peter Stillings mere generelle forklaring på stationsbyudviklingen med den begrundelse, at de fire faktorer, som Niels Peter Stilling peger på, ikke har nogen umiddelbart forståelig indre sammenhæng. Det er imidlertid ikke rigtigt. Der er en klar indre sammenhæng mellem de fire faktorer (befolkningsstilvækst, landbrugsmodernisering, infrastrukturudbygning og arbejdsdeling), der alle er sider af markedsøkon-

omiens gennembrud. Det mener forfatteren imidlertid som nævnt ikke, og derfor forsøger han ikke at analysere udviklingen i Farum som eksempel på én form for stationsbyudvikling, der kan sammenlignes med andre. Det er en afgørende svaghed ved bogen, og det er så meget mere beklageligt, som forfatteren i øvrigt gerne vil prøve at beskrive udviklingen i mere almene begreber. Hans erklærede ærinde er at beskrive tilblivelsen af et stationsbyborgerskab og hans hovedtese er, at det havde form af en kollektiv læreproces (s. 28).

Denne emneformulering har imidlertid ikke givet bogen nogen fast struktur. Læseren bliver ført både langt og meget bredt omkring, se f.eks. afsnit 3.3 »Jernbanepenge ruller« (s. 160-177), beskrivelsen (s. 18) af hvad et fællesskab kan være eksemplificeret ved Foredragsforeningen i Farum eller omtalen s. 270 af problemerne for bestyrelsen, da det i 1911 viste sig, at der var svamp i skolens gulv. Til den upræcise disposition kommer upræcise forklaringer. F.eks. kan man (s. 69) læse, at en af gårdene i Farum var vant til at levere medlemmer til sognerådet, og at en anden gård var ejet af meget politisk interesserede gårdejere, så der på den måde er en naturlig forklaring på, at de to gårde var repræsenteret i sognerådet. Den forklaring er indholdsløs. S. 472 får man om en forskolelærerinde i Bregnerød at vide, at »hun gennem ihærdigt udadvendt indsats og dygtighed i sit arbejde [formåede] at vinde kvinderne i lokalbefolkningen for sig og udbrede et kvindepolitisk standpunkt...måske«. Læseren kan derefter selv gætte på, om det var tilfældet eller ej.

Nogle af forklaringerne er tvivlsomme. Den mærkbare stigning i gårdmændenes andel af de udlagte barnefædre efter år 1900 forklares (s. 327f) med, at det måske var udtryk for patriarkatets forfald, fordi gårdejergruppen i

takt med, at den mistede økonomisk og social status, også mistede evnen til at kontrollere sine drifter. Gårdejergruppens stigende andel af de udlagte fædre blev imidlertid ledsaget af et omtrent tilsvarende fald i karlenes andel, og en mere nærliggende forklaring er unægtelig, at det, der sker efter år 1900, er, at det blev sværere for gårdejerne at betale en karl for at påtage sig et faderskab. Det er en mulighed, som forfatteren selv har nævnt (s. 93f) som mindre sandsynlig – sammenlign også beskrivelsen af problemerne med en spiritusbevilling til Jernbanehotellet s. 235 og 490.

Endelig er der mange misforståelser. F.eks. bruges begrebet 'spidsborger' i betydningen højborgerlig, men det betyder faktisk småborgerlig. Ordet 'manufaktur' (s. 233) må være en forveksling med 'manufakturhandler'. Det er heller ikke korrekt, at en købmand angav sin formue for lavt, fordi han fradrog prioritets- og anden gæld (s. 309).

Sidsel Eriksen relaterer sin bog om Grindsted til den foreliggende stationsbyforskning og ser udviklingen i Grindsted som eksempel på, hvordan en stationsby kan udvikle sig. Hun koncentrerer sin undersøgelse om foreningsdannelsen i byen, som hun opfatter som nøglen til en forståelse af de forandringer, som byudviklingen medførte. Det er utvivlsomt korrekt, og med det udgangspunkt gennemfører hun en dybtgående analyse af udviklingen i Grindsted.

Stationsbyerne skød op på landet som fremmedlegemer. Lokalpolitisk var de styret af sognerådene, som var domineret af sognets landbobefolkning, indtil stationsbyerne eventuelt voksede sig store nok til at opveje dette. Stationsbyerne var derved placeret i et spændingsfelt mellem land og by i en periode, hvor samfundets grundlæggende modsætning ændrede sig fra land-by til arbejder-arbejdsgiver.

I Grindsteds tilfælde var udgangspunktet, før stationsbyen var begyndt at vise sig, at der opstod en ideologisk deling på landet mellem en grundtvigiansk bevægelse og Indre Mission. Da byen kom til, blev der dannet en særlig forening, Borgerforeningen, som udtrykte byens interesser i modsætning til landets og altså som en forening, der stod i modsætning til de to bevægelser på landet. Borgerforeningen blev kernen i det system af foreninger, der gjorde Grindsted til en foreningsstyret by. Foreningerne udøvede samme funktion som byrådet i en købstad. Der var snævre grænser for, hvad landboflertallet i sognerådet ville bevillige til den opvoksede stationsby, og der blev derfor dannet foreninger til løsning af en lang række fælles opgaver: Privatskoleforeningen, Anlægsforeningen, Elværksforeningen, Vandværksforeningen og Biblioteksforeningen. Det var som regel Borgerforeningen, der stod bag stiftelsen af specialforeningerne, og det var som regel den, der tog sagerne op og lod andre fortsætte, når de var kommet i gang. Byens kloakering gled således fra Borgerforeningen til Grundejerforeningen.

Efterhånden som stationsbyen begyndte at tage form, blev de ideologiske spændinger fra landet også ført ind i byen. Både grundtvigianere og Indre Mission forsøgte at påvirke bybefolkningen. Kampen måtte imidlertid tilpasses de former, som en stationsby krævede til forskel fra landdistrikterne. Da de to retninger på landet var religiøse bevægelser, blev det til en kamp om sjælene, og hurtigt blev det konkretiseret i en kamp om at håndtere bylivets fristelser. Alkohol stod som symbolet på disse, og afholdsspørgsmålet blev derfor en ideologisk kamplads. Der blev oprettet en række ideologisk farvede afholdsforeninger. Det illustrerer foreningsdannelsens identitetsskabende funktion. Der var et stort behov i de nye byer for at

skabe sig en identitet gennem et gruppetilhør, som var klart afgrænset i forhold til andre grupper.

Resultatet af, at det netop var alkoholspørgsmålet, der blev ideologisk kampplads, blev, at Grindsted blev tørlagt. Derved blev et spørgsmåls symbolværdi på en meget konkret måde omsat i indskrænkninger af den personlige frihed, og det skabte et nyt spændingsfelt mellem ideologi og folkevilje. Det blev folkeviljen, der vandt. På et vist tidspunkt i 1920'erne mente man at kunne opgøre antallet af smugkroer i byen til 11, og ingen har vist nogensinde ment, at det tal var sat for højt. Centrum i alkoholtrafikken blev Afholdshotellet. Der var nemlig trods forbudet stadig visse muligheder for at indtage spiritus. Lukkede selskaber kunne f.eks. gøre det. Til lukkede selskaber regnedes foreninger, og derfor stod man i 1930 med en idrætsforening, der havde 27 aktive og 195 passive medlemmer.

I løbet af mellemkrigstiden ændrede forholdene sig. Fra 1925 var der et flertal af byrepræsentanter i sognerådet. Det kunne derfor overtage de opgaver, som tidligere var blevet løst af foreningerne. Byen stod nu heller ikke længere som noget nyt og skræmmende, og de ideologiske skillelinjer blev nedtonet. De fleste foreninger i byen havde fortsat en ideologisk forankring, men det ideologiske indhold trådte i baggrunden i forhold til det egentlige foreningsformål. Samtidig var der dukket en fagbevægelse op i byen, som efter store startvanskeligheder havde konsolideret sig. I 1940 var de ideologiske skillelinjer i Grindsted kommet mere på linje med de landspolitiske.

Sidsel Eriksens bog om Grindsted er en kompetent og velskrevet analyse, som sætter en lokalhistorisk undersøgelse ind i en bred og velfunderet sammenhæng og derved har interesse langt ud over sit geografiske dækningsområde.

Jørgen Fink

Ib Gejl (red.): *Århus. Byens historie*. Bind 4: 1945-1995. (Århus Byhistoriske Udvalg, 1995). 353 s., 350 kr.

Bogen er, skønt udgivet først, det sidste bind i en planlagt serie, der skal dække Århus bys historie gennem tiderne. Det foreliggende omhandler årene 1945 til 1995. Således at starte bagfra begrundes udgiveren med et ønske om at markere 25-året for kommunesammenlægningen i 1970 – og man finder hurtigt ud af, at denne begivenhed løber gennem bogen som et samlende tema – samt med, at der hidtil ikke har foreligget nogen større sammenhængende skildring af byens efterkrigshistorie. Behovet for dette bind skønnes altså at være større end for de kommende.

Bogen er inddelt i fire kapitler med hver en række underafsnit. Først »Byens Rum« af John T. Lauridsen, hvor vi præsenteres for den topografiske udvikling; bevægelsen fra gammeldags byhuse over de almennyttige kæmpebyggerier til parcelhusbyggeriet, industriens udflytning, den trafikale udvikling, udviklingen fra den traditionelle indkøbsstruktur med tusindvis af nærbutikker til etableringen af de store indkøbscentre mv. Centralt i og for disse udviklinger stod kommunens bestræbelser på at tilkæmpe sig rum til sin ekspansion, klemte inde som den var af seks geografisk store, men relativt tyndt befolkede forstadskommuner. Disse havde som oftest ikke den store forståelse for vokseværket i landets næststørste by. Mange planer blev opstillet af Århus kommune og forkastet af de andre, og problemet blev først løst med kommunalreformen i 1969. Altså med et landspolitisk initiativ. Herefter fik planlæggerne større råderum, men i forbløffende mange tilfælde faktisk med ringe succes; forskellige idealer for byplanlægning afløste hinanden i hastig rækkefølge, private storfirmaer som Bilka etablere-